

Odgovor spisal: mag. Franc Derganc, dne 25.11.2025

Ali menite, da gre za kršitev človekovih pravic, ko večina na referendumu odloča o intimni odločitvi posameznika (prostovoljna prekinitev življenja v primeru neozdravljivih bolezni in hudega trpljenja)?

Odgovor pripravil: mag. Franc Derganc, 25. 11. 2025

Ko govorimo o svobodi, ali o kulturi in prihodnosti Slovenije, ali o migracijah, ali o urejanju našega prostora, ali o referendumu o prostovoljnem dokončanju življenja ali o vprašanju, kakšen bo Maribor čez sto let¹, se pogosto zdi, da govorimo o povsem različnih temah. Toda ko odmaknemo politični hrup, se pokaže, da so vse te razprave v resnici povezane z enim samim temeljnim vprašanjem: **kakšne pogoje bomo zapustili zanamcem, da bodo lahko živeli kot svobodni ljudje.**

Svoboda ni samoumevna in ni zgolj pravica, zapisana v Ustavi. **Človek je resnično svoboden le, če ima pogoje, da svobodo lahko uresniči.** Svoboda zahteva okolje, ki mu omogoča, da uporablja svoj jezik, izraža svojo kulturo, razvija svoj način življenja, se čuti doma, ima streho nad glavo, dostojno delo, varno šolo, zanesljivo zdravstvo in stabilno podporo skupnosti. Brez takšnega okolja svoboda obstaja le na papirju, v resnici pa postane iluzija. Zato vprašanje svobode naših zanamcev ni akademsko vprašanje, temveč vprašanje kulturne krajine, demografije, družinske politike in družbenih pogojev, ki jih moramo ustvariti danes.

Kulturna krajina ima pri tem izjemno pomembno vlogo. Ni le estetska podoba mest ali del folklore, temveč prostor možnosti. Je okvir, ki pove posamezniku, kdo lahko je in kdo lahko postane. Če bo čez sto let v nekem slovenskem mestu izginil slovenski jezik, kulturne ustanove, cerkveni zvoniki in skupnosti, izbira živeti kot Slovenec ne bo več realno mogoča – ne zato, ker bi bila prepovedana, temveč zato, ker zanjo ne bo več pogojev. Ohraniti svojo kulturno krajino zato ni dejanje izključevanja, temveč etična obveza, da zanamcem ne odvzamemo možnosti, ki smo jo sami imeli. Ohraniti svoje ne pomeni prepovedati drugega, pomeni ohraniti prostor, v katerem lahko vsak prihodnji človek svobodno izbira.

Enak princip velja pri vseh pomembnih etičnih temah – tudi pri prostovoljnem končanju življenja.

Tudi ta odločitev ni zgolj moralno vprašanje, temveč vprašanje pogojev svobode. **Ali ima človek v najhujši stiski možnost sprejeti resnično svobodno, premišljeno in avtonomno odločitev?** Ima dostop do paliativne oskrbe, psihološke podpore, socialnega varstva, spočite družine in strokovno vodenega postopka? Če teh pogojev ni, odločitev ni izraz svobode, temveč izraz stiske. O tem govori tudi Ustava: dostojanstvo in osebna svoboda nista prazna pojma, temveč zahtevata realne pogoje, ki jih mora ustvariti država.

Tu se dotaknemo ključne resnice: razprava o pravicah, svobodi, identiteti in naši prihodnosti je hkrati razprava o demografiji. Če mlade družine nimajo pogojev za življenje, če se izseljujejo, če je stanovanje luksuz, če so zaposlitve negotove, če ni varnih okolij za otroke, če mesta izgubljajo svoje prebivalce in svoje institucije, potem svobode v prihodnosti ne bodo omejevali pravni teksti, temveč razpad pogojev, ki omogočajo izbiro. **Ustava brez ljudi, ki bi jo živeli, je prazna.**

¹ Projekcije demografije pokažejo, da v Mariboru čez 100 let »več ne bo staroselcev«.

Zato je naloga naše generacije jasna: ustvariti pogoje, v katerih bo življenje mladih družin stabilno, varno, veselo in smiselno. Ko bo rojstvo otroka dogodek, ki ga družba nosi skupaj, ne boj posameznika, bodo vse razprave – tudi o najtežjih etičnih vprašanjih – dobile pravi okvir.

To pa nas pripelje do bistvenega vprašanja: **ali lahko večina odloča o tako osebni in boleči odločitvi, kot je prostovoljno končanje življenja?** Nemško Zvezno ustavno sodišče je leta 2020 dalo jasen odgovor: država ne sme vsiljevati posamezniku moralnih predstav večine o tem, kako mora živeti ali umreti. Odločitev o tako intimnem vprašanju pripada samo osebi, ki trpi. Demokracija je sistem za urejanje skupnih zadev, ne pa instrument za odločanje o najglobljem osebnem trpljenju.

Slovenska ustava to logiko sledi. Varuje dostojanstvo, zasebnost in osebno svobodo vsakega človeka. Te pravice bi izgubile svoj smisel, če bi o njih odločala moralna večina, ki nikoli ne more v celoti razumeti bolečine drugega. Nihče ne pozna občutkov tistega, ki vsak dan živi v neznosni bolečini. Nihče ne ve, kako je človeku, ki nima možnosti, da bi umiral dostojno. Nihče ne bi smel glasovati o tujem trpljenju.

Ob tem pa se pojavi še druga ustavna dilema: **tudi če bi zakon o prostovoljnem končanju življenja obstajal, je vprašanje, ali bi bil sploh ustavno dopusten.** Slovenija namreč danes ne zagotavlja pogojev, v katerih bi bila takšna odločitev resnično avtonomna. Nimamo celovite paliativne oskrbe, nimamo sistematične psihološke podpore, družine so pogosto izčrpane, zdravstveni sistem pa človeku v zadnjih tednih življenja pogosto ne more zagotoviti dostojanstva. **Brez teh pogojev odločitev o koncu življenja ni svobodna, temveč posledica pomanjkanja podpore.** Zakon, ki omogoča odločanje v takšnih razmerah, bi lahko bil protiustaven, saj bi temeljil na navidezni, ne pa realni svobodi.

Zato je odgovor na vprašanje jasen: da, gre za kršitev človekovih pravic, kadar moralna večina odloča o intimni odločitvi posameznika. Odločitev o koncu življenja je preveč osebna, preveč boleča in preveč globoko povezana z dostojanstvom, da bi postala predmet glasovanja. Hkrati pa je tudi res, da zakon, ki bi ta področja urejal brez predhodno zagotovljenih pogojev za resnično svobodno odločanje, ne bi vzdržal ustavne presoje.

Bistvo tega vprašanja ni v politiki. Gre za človeka, ki trpi. Za nekoga, ki potrebuje državo, ne glasovanja. Za zadnji del poti, ki mora biti človeški. In če želimo biti družba, ki spoštuje človeka v najglobljem smislu, moramo paziti, da o njegovem življenju in smrti nikoli ne odločamo namesto njega, predvsem pa moramo poskrbeti za njegovo dostojanstvo z maksimalno možno skrbnostjo – s kakovostno paliativno oskrbo, psihološko podporo, razbremenitvijo družin in človeškim odnosom v zadnjih dneh življenja. Če bi kot skupnost najprej uredili prav to, bi človek, ki trpi, dobil podporo, ki mu omogoča resnično svobodno odločitev, ne pa izbire, ki je le odraz osamljenosti ali neustrezne skrbi.

In še nekaj. Če bi vzpostavili tak sistem skrbi, bi tudi zanamcem dali pomembno sporočilo – da je življenje, kljub vsem preizkušnjam, nekaj globoko lepega; da družba stoji ob človeku do zadnjega trenutka; da dostojanstvo ni beseda, ampak dejanje. Tako bi prihodnjim generacijam zapustili ne le pravice, temveč tudi upanje, da se življenjske poti – tudi tiste najtežje – lahko končajo v spoštovanju, miru in človečnosti.

Strokovni članek

Vprašanje, na katero želi odgovoriti članek:

Ali menite, da gre za kršitev človekovih pravic ko in če večina, na referendumu, odloča o intimni odločitvi posameznika (prostovoljna prekinitev življenja v primeru neozdravljivih bolezni in hudega trpljenja) ?

Ali menite, da gre za kršitev človekovih pravic, ko večina na referendumu odloča o intimni odločitvi posameznika (prostovoljna prekinitev življenja v primeru neozdravljivih bolezni in hudega trpljenja)?

****POGOJI SVOBODE, MORALA VEČINE IN USTAVNI TEMELJI SLOVENSKE SKUPNOSTI**

Strokovni članek**

UVOD: SVOBODA NI PRAVICA, SVOBODA JE POGOJ

V sodobnih razpravah o ustavi, referendumu o prostovoljnem dokončanju življenja, sobivanju z migranti in ohranjenju kulturne identitete se pogosto spregleda ključno spoznanje, ki ga je pravna filozofija razvijala stoletja: **človek ni svoboden, ker mu Ustava to dovoli, ampak zato, ker ima pogoje**, da svobodo sploh lahko uresniči. Ustava RS v 33. členu varuje pravico do zasebne lastnine, v 34. členu varuje osebno dostojanstvo in varnost, v 35. členu varuje zasebnost in osebnostne pravice, v 41. členu svobodo vesti in vere, v 14. členu pa načelo enakosti. A nobena od teh določb sama po sebi ne zagotavlja dejanske svobode, če okolje, v katerem človek živi, ne omogoča, da bi te pravice sploh lahko izbral in uresničil.

To pomeni, da je ustavno vprašanje svobode – in s tem vprašanje naše prihodnosti – neločljivo povezano s kulturnimi, demografskimi in družbenimi pogoji, ki jih zapustimo zanamcem.

ETIKA IN MORALA: DVA RAZLIČNA SISTEMA

Da lahko razumemo to povezavo, moramo najprej jasno ločiti med dvema pojmom, ki ju javna razprava pogosto meša: **etika** in **morala**.

Etika je univerzalni, nadkulturalni okvir presojanja dobrega. Je tisto, kar Kant imenuje “notranji zakon”, kar Dworkin poimenuje kot “moral reading of the constitution”, in kar lahko v bolj metaforičnem jeziku označimo kot “človekov notranji Bog”. Etika presega družbene navade, religijske norme in večinska prepričanja. Etika ščiti človeka kot človeka, ne kot pripadnika določene skupnosti.

Morala pa je družbeni, kulturni in zgodovinski sistem pravil, ki jih neka skupnost sprejme kot “pravilne”. Morala je vedno delna, spremenljiva, odvisna od zgodovine in kulture. Zato imamo različne morale – krščansko, sekularno, konservativno, liberalno, tradicionalistično. Morala nikoli ni univerzalna; je izraz **odločitve skupnosti**, ne človeštva kot celote.

Temeljna naloga Ustave RS je, da se nasloni na **etiko**, ne na moralo. Ustava ne sme postati dokument, ki uzakonja trenutna moralna stališča večine, temveč dokument, ki ščiti dostojanstvo, svobodo in enakost tudi tistih, ki jih večina ne razume ali ne podpira. To izhaja iz 15. člena Ustave, ki določa, da se človekove pravice uresničujejo neposredno in da se pravice lahko omejujejo le zaradi pravic drugih – ne zaradi morale skupnosti.

KULTURNA KRAJINA KOT USTAVNI POGOJ SVOBODE

Če želimo razumeti ustavni pomen kulture in identitete, moramo sprejeti misel, ki je v pravni teoriji pogosto spregledana: kultura ni luksuz, je **prostor možnosti**. Je okolje, v katerem se oblikujejo človekove odločitve in identiteta. Če prostor ne vsebuje več določenih simbolov, institucij, jezikov ali običajev, potem izbira, povezana s temi elementi, preprosto ni več mogoča.

Kulturna krajina tako ni zgolj zbirka arhitekturnih motivov ali zgodovinske estetike. Je tisti okvir, zaradi katerega človek sploh lahko uresniči svojo ustavno zajamčeno svobodo iz 35. in 41. člena Ustave. Če slovenski jezik v nekem prostoru izgine, izbira živeti slovensko ni več realno mogoča – tudi če ni formalno prepovedana.

V tem pogledu je dolžnost skupnosti – in tudi države – da skrbi za ohranjanje kulturne krajine, nujna posledica načela človekovega dostojanstva (34. člen) in načela svobode (35. člen). Ohranjanje kulturnega jedra ni dejanje izključevanja, temveč dejanje **zagotavljanja ustavnih pogojev svobode**.

BODOČI MINARETI KOT FIGURATIVNI PRIMER IZGUBE POGOJEV

Ko javnost razpravlja o tem, ali so simboli ene kulture v javnem prostoru "sprejemljivi", se pogosto pogovarja o napačnih stvareh. Problem ni v simbolih drugih kultur. Problem je v vprašanju, ali skupnost ohranja prostor, v katerem so njene lastne identitetne izbire sploh še možne.

Figurativni primer "bodočih minaretov" je ilustracija možnosti, da skupnost izgubi lastne simbole, ker ne ohranja svoje kulturne krajine. Ne gre za zahtevo po prepovedi tuje kulture, temveč za opozorilo: če skupnost sama ne ohrani svojih simbolov, šol, kulturnih institucij, jezikovne politike, arhitekture in javnega prostora, potem bo prihodnji človek morda živel v mestu, kjer slovenska identiteta ne bo več mogoča, ker ne bo več vidna.

Ustava ne prepoveduje pluralnosti, vendar pa implicitno zahteva, da država zagotovi pogoje za varstvo nacionalne identitete (5. člen Ustave), hkrati pa spoštuje pravice manjšin (64. člen) in svobodo vere (41. člen). To ravnotežje je mogoče doseči samo z načelom: **ohranjati svoje ne pomeni prepovedati drugega; pomeni ohraniti prostor svobode za vse**.

REFERENDUM O PROSTOVOLJNEM KONČANJU ŽIVLJENJA IN ISTI ETIČNI PROBLEM

Tudi referendum o prostovoljnem končanju življenja ni moralno vprašanje v ožjem smislu. Je vprašanje, ali ima človek v primeru hude stiske pogoje, da sprejme resnično svobodno odločitev. Če paliativna oskrba ni urejena, če socialna varnost peša, če je družina pod preveliko obremenitvijo, če zdravstveni sistem ne nudi podpore, potem formalno zapisana svoboda posameznika ni uresničljiva.

Tudi tu se pokaže temeljna ideja tega članka: **svoboda brez pogojev je prazna norma**. Ustavna svoboda odločanja o lastnem življenju (34. in 35. člen) je odvisna od družbenih pogojev, ki jih politika in skupnost vzpostavi.

NAJVEČJI IZZIV: DEMOGRAFIJA KOT TEMELJ USTAVNE SVOBODE

Vsa vprašanja prejšnjih poglavij – kultura, identiteta, migracije, PKŽ, ustavne pravice – so v resnici del enega samega, temeljnega izziva: slovenska demografija.

Če mladih družin ni, če nimajo pogojev za rojstvo otrok, če se izseljujejo, če so stanovanja nedostopna, če delo ne omogoča življenja, če ni varnih krajev za vzgojo, igre in prihodnost, potem se svoboda naših zanamcev ne bo končala zaradi prava ali politike, ampak zaradi pogojev, ki jih nismo pravočasno ustvarili.

Demografija tako postane ustavni problem: brez novih generacij izgine prostor svobode, izgine kulturna krajina, izgine identiteta, izgine možnost izbire. Ustava je ščit, a brez ljudi, ki bi jo živeli, je prazna.

ETIČNI DOLG DO ZANAMCEV

Na koncu vsega ostane preprosta resnica: **zanamcem ne dolgujemo, da bodo enaki nam. Dolgujemo pa jim, da bodo živeli v pogojih, v katerih bo svoboda sploh mogoča.**

To pomeni varovati kulturno krajino, jezik, skupnost, arhitekturo, moralni minimum sobivanja in pogoje za rojstvo otrok. Pomeni tudi ustvariti okolje, v katerem bodo lahko mlade družine živele brez strahu, brez pretiranih bremen, z občutkom varnosti, veselja in smisla. Življenje je nekaj lepega, skupnost pa je v najglobljem smislu etični projekt, ne politični. Ustavni red zato ne sme postati morala trenutne večine, temveč jamstvo, da bo vsak prihodnji človek – ne glede na svoj izvor, identiteto ali čas rojstva – imel prostor, da svobodo živi.

To je naš dolg. In ta dolg se začne danes. Upam, da se odgovoril na Vaše vprašanje.

ODGOVOR NA VPRAŠANJE:

Na koncu je treba jasno povedati tisto, kar izhaja tako iz ustavnih načel kot iz sodbe nemškega Zveznega ustavnega sodišča z dne 26. 2. 2020 (2 BvR 2347/15): **moralna večina nima pravice odločati o intimnih, eksistencialnih vprašanjih posameznika**. Odločitev o lastnem življenju in umiranju spada v sfero osebnega dostojanstva iz 34. člena Ustave RS in osebne svobode iz 35. člena Ustave – pravic, ki po svoji naravi pripadajo posamezniku, ne kolektivu.

Nemško sodišče je izrecno zapisalo, da „država ne sme vsiljevati posamezniku moralnih predstav večine o tem, kako mora živeti ali umreti“, saj bi to pomenilo poseg v človekovo dostojanstvo. Enako velja za Slovenijo: **odločanje večine o intimni odločitvi posameznika presega mejo demokratične dopustnosti**, ker preoblikuje osebno pravico v predmet moralne presoje večine.

Toda ob tem se odpre še druga, nič manj pomembna ustavnopravna dilema: **tudi zakon, ki bi omogočal prostovoljno končanje življenja, je lahko protiustaven, če država pred tem ne zagotovi vseh pogojev, ki šele omogočajo resnično, ne le formalno svobodo**. Slovenija danes ne zagotavlja celovite paliativne oskrbe, ne nudi zadostne psihološke podpore, socialnih razbremenitev, družinskih podpornih mehanizmov in dostojanstvenih storitev, ki bi človeku omogočile, da odloča iz svobode – ne iz obupa.

Brez teh storitev, ki jih zahteva etično jedro ustavne svobode, **odločitev o koncu življenja ne more biti avtentično svobodna**, ampak postane odraz pomanjkljivosti sistema. Zato zakon, sprejet v takšnem stanju, ne more uresničevati ustavne zahteve po varovanju človekovega dostojanstva.

Zaključek je tako dvojen, a popolnoma skladen:

- (1) Moralna večina nikoli ne sme odločati o najgloblji intimni sferi posameznika.**
- (2) Zakon o prostovoljnem končanju življenja bi bil lahko protiustaven, ker Slovenija trenutno**

ne zagotavlja pogojev, ki so nujni za resnično svobodno in dostojanstveno odločitev o slovesu z življenja.

To je bistvo ustavne demokracije: da ščiti posameznika tam, kjer je najbolj ranljiv, in da od države zahteva ustvarjanje pogojev, v katerih lahko človek ostane človek – do zadnjega trenutka svojega življenja.

mag. Franc Derganc, 25.11.2025 – odgovor na vprašanje »kakšno je vaše osebno mnenje o dopustnosti referendumu o prostovoljnem dokončanju življenja«

p.s. Oseba, ki prevzame odgovornost funkcije Varuha za Človekove pravice, po mojem lastnem razumevanju »neodvisnosti varuha«, ne sme komentirati političnih razprav. Zato to stališče šteje zgolj kot razkritje »svetovno-nazorskega pogleda« avtorja tega članka oz. enega izmed 14-tih kandidatov za Varuha za človekove pravice, ki so poslali soglasje za kandidaturi Predsednici Republike Slovenije. Namen prispevka je razkriti avtorjevo razumevanje določil Ustave Republike Slovenije. Ki je lahko tudi zmotno, v vsakem primeru pa o človekovih pravicah – na koncu presoja Ustavno sodišče RS.